

Vladimir Fédorovski
Alexandre Adler

secolul ROSU
DE LA REVOLUȚIA
BOLȘEVICĂ LA PUTIN

Dialoguri reunite de Patrice de Méritens

Traducere din limba franceză de Irina Achim

Prefață de Armand Goșu

CORINT
ISTORIE

Capitolul 1

Două destine paralele

Alexandre Adler: Înainte de a începe dialogul nostru privind „secolul roșu”, aş vrea să spun, în câteva cuvinte, cum ne-am cunoscut, Vladimir Fédorovski și cu mine. Am intrat în contact într-o epocă destul de dramatică, în 1985, când *perestroika** începea cu adevărat. El fusese chemat la ambasada sovietică de la Paris, în principal pentru a pune în practică o politică și o strategie care i-au lăsat perplecși pe diplomații tradiționaliști, chiar dacă nu toți aceștia s-au dovedit ostili de la început.

Cum începusem să scriu cu regularitate despre Uniunea Sovietică, am convenit să ne vedem și, ceea ce nu puteam ști dinainte, ne-am simpatizat imediat. Întâlnirea noastră a fost una „à la russe”, pentru că amândoi aveam deopotrivă referințe și gusturi comune și, încă dintr-una din primele seri când m-a vizitat acasă, am dat gata o sticlă de votcă de cireșe, un distilat de 50° de culoare sângerie, Wisniowka!

Pentru a rămâne în atmosfera acestor prime întâlniri, aş evoca celebra poveste a demnitarului comunist convocat la

* *Perestroika* – restructurare (în limba rusă), politică reformistă inițiată de Mihail Gorbaciov, prin care se urmărea transformarea politică și economică a regimului comunist. Acest vast program a fost lansat oficial cu ocazia celui de-al XXVII-lea congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (25 februarie–6 martie 1986) (n. red.).

Comitetul Central. Înainte de a-l promova, conducătorii manifestă unele îndoieli în privința sa. Când este întrebat dacă bea, el răspunde că bea „ca un rus”. Interogatoriul continuă: la întrebarea dacă o sticlă de votcă la masa de prânz îl împiedică să lucreze după-amiaza, demnitarul răspunde negativ; la întrebarea dacă două sticle de votcă au un efect și mai puternic asupra sa, el răspunde tranșant: „După ce am consumat două sticle de votcă, poate că nu mai reușesc să lucrez, dar pot încă să conduc!”

Vladimir Fédorovski: Îmi amintesc că prima noastră întâlnire a avut loc la Paris, undeva la intersecția străzilor Vavin și Montparnasse, într-un restaurant pe care-l îndrăgim amândoi: *Dominique*, situat pe strada Bréa, cartierul general al acelei culturi ruse roz, nici albe, nici roșii, o cultură mustind de toate amintirile poetului Vladimir Maiakovski și ale familiei lui Leon Aronson*. Aronson era nu numai proprietar al acestui loc, ci și un eminent critic dramatic care aduna pe faimoasele canapele roșii ale restaurantului său tot ceea ce lumea rusă avea mai distins: Marc Chagall, ajuns la Paris pentru prima dată în 1910; Ivan Bunin, laureat al Premiului Nobel pentru literatură, în 1933, izgonit de revoluția bolșevică, în 1920; cântărețul de operă Feodor Șaliapin, aflat la Paris din 1922, plecat din Rusia cu ocazia unui turneu internațional, în pofida opoziției manifestate de CEKA**. Printre toți aceștia, Aronson era el însuși o figură mitică.

* Lev Aronson (1893–1984) – supranumit Dominique, critic și autor dramatic rus. Fondator al Premiului Dominique pentru regie (1953), distincție ce recompensează anual un spectacol de teatru (n. tr.).

** Acronim care desemnează Comisia Extraordinară, abreviere pentru Comisia extraordinară panrusă pentru combaterea contra-revoluției și a

Ca și Alexandre, păstrez o vie amintire acestor locuri atât de delicios și de istoric ruse, aflate dincolo de tumulturile Istoriei, știut fiind faptul că noi am avut, și unul și celălalt, mai multe vieți. Născut în acele locuri, sub regimul lui Stalin, ar fi trebuit, în mod firesc, să fiu chiar mai adaptat și mai stângist decât Alexandre...

A.A. Să spunem mai comunist, pentru că eu n-am fost niciodată stângist. Și, de fapt, noi am fost, în mod paradoxal, mai puțin comuniști sau stângiști decât unii dintre membrii inteligenței occidentale. Ne simțeam cu mult mai liberi în criticile sau judecățile noastre decât simpatizanții de stânga acuzați întotdeauna de discursul lor prezumpțios față de partid. Păstrez vii în minte atitudinile surprinzătoare ale unor intelectuali din timpul primei emisiuni a lui Bernard Pivot cu Soljenițin, când i s-a cerut cu insistență autorului *Arhipelagului Gulag* să confirme că se opune colonialismului. Mi se părea absolut de necrezut faptul că se putea duce o campanie atât de falsă împotriva unei lucrări ale cărei idei nu le împărtășeam în acea vreme, dar care era deja considerată un monument, aș putea spune, nu doar al literaturii, chiar al gândirii ruse.

V.F. Este adevărat că tu nu ai fost niciodată un doctrinar, spre deosebire de multe așa-zise mari spirite ale inteligenței franceze. Tu manifestai – și aceasta este una dintre trăsăturile pe care le împărtășeai cu toți camarazii pe care i-am cunoscut – un gust remarcabil pentru istoria, sursele, cultura,

sabotajului. Organism polițienesc de represiune, CEKA a fost creată în decembrie 1917, la Petrograd, și plasată sub conducerea lui F. Dzerjinski, cu scopul declarat de a-i elimina pe inamicii din interior ai noului regim bolșevic (n. tr.).

civilizația și rădăcinile Rusiei. Tocmai această curiozitate m-a frapat din prima la tine, Alexandre: socialist de stânga și deja partizan al *perestroikăi*. Acest lucru ne-a unit mai târziu, dincolo de tot ce ne separa.

În ceea ce mă privește, m-am născut la Moscova, în sânul unei familii „metisate”, din tată ucrainean și mamă get-beget rusă. Tatăl meu a murit devreme, dar faptul că fusese erou de război mi-a permis să mă înscriu la Institutul de relații internaționale de la Moscova (MGIMO*), echivalentul Școlii Naționale de Administrație franceze (ENA).

A.A. Numitul institut fiind rezervat – în pofida titlaturii sale – celor care au, de fapt, bune relații naționale... Partidul a refuzat întotdeauna să formeze veritabili specialiști care ar fi reprezentat o concurență pentru aparatul de stat. Trebuia să provii din același mediu. Să ai o origine sănătoasă, într-un anume sens. Institutul avea două specializări extraordinar de prestigioase: cunoașterea (în sens epistemologic), bineînțeles, pentru că instituția oferea o libertate unică, și relațiile internaționale, pentru că era în afara oricărei discuții ca țara să fie reprezentată de diplomați ca acei analfabeți pe care i-am putut remarca uneori în perioada de după război. Acest corp de diplomați de înaltă ținută, după ce va fi supraviețuit epocii staliniste, a readus la viață un domeniu de pregătire profesională care, după părerea mea, la acea epocă era unul dintre cele mai bune din lume. Diplomatul de

* Institutul de Stat pentru Relații Internaționale de la Moscova – universitate sovietică înființată în octombrie 1944 și plasată în subordinea Ministerului rus al Afacerilor Externe. Prestigioasa instituție de educație rusă pregătește specialiști în domeniul diplomației și al relațiilor internaționale (n. tr.).

rând sovietic format la MGIMO știa cu mult mai multe decât omologul său american, care trebuia să treacă examenul de admitere în structurile Foreign Service* pentru a-și începe cariera diplomatică. În consecință, acesta era apogeul unei anumite forme de educație sovietică și, tocmai de aceea, să fii admis acolo se dovedea chiar un *must*...

V.F. Un club foarte selectiv, de fapt. Aaug că am manifestat dintotdeauna un viu interes pentru limba franceză și, încă din adolescență, nu visam decât să devin scriitor în Franța și să lucrez la Paris, în cartierul Saint-Germain, așezat la o masă la *Deux Magots*... În timp ce presa străină era interzisă, la MGIMO aveam acces la toate informațiile occidentale și puteam citi ziarele franceze, cum ar fi *Le Monde*, *Le Figaro*, *L'Humanité* sau *Le Nouvel Observateur*.

Eram oare pe cale să devin membru al nomenclaturii? În pofida referințelor mele familiale, nu aceasta era intenția mea. Mama mea era specialistă în planificare, iar tatăl meu era primul comandant de Katiușa, diminutiv rus de la Caterina, su-pranumele lansatoarelor noastre multiple de rachete pe care germanii, care au avut mult de suferit din cauza lor, le-au

* United States Foreign Service – instituție aflată în componența Guvernului federal al Statelor Unite ale Americii, plasată sub patronajul Departamentului de Stat american. Organism creat în 1924, Foreign Service gestionează întreaga politică diplomatică a Statelor Unite ale Americii și desfășoară totalitatea serviciilor consulare și diplomatice americane. În structurile sale, personalul diplomatic (Foreign Service Officers) reprezintă doar una dintre cele cinci categorii de angajați, printre care se mai numără specialiștii și agenții însărcinați cu securitatea națională sau cei ce răspund de securitatea misiunilor diplomatice americane și a celor străine aflate pe teritoriul american (Diplomatic Security Service), precum și de combaterea terorismului (n. tr.).

numit „orga lui Stalin”. Tatăl meu a fost decorat cu toate medaliile înainte de a fi rănit în luptă. Cu toate acestea, hotărât să nu mă împotmolesc în elita partidului, am preferat să fiu trimis într-o țară foarte îndepărtată, Mauritania.

A.A. Unchiul tău matern a fost și el un erou al lui Stalin...

V.F. Da, se număra printre preferații săi pentru că bombardase Tokio!

A.A. Unchiul tău era un mare aventurier, pilot de bombardier, care se afla la post în Extremul-Orient în momentul izbucnirii primelor confruntări dintre Japonia și Uniunea Sovietică, în 1938. Ori, neascultând decât de curajul său – și, fără îndoială, un pic și sub influența băuturii, care n-a făcut altceva decât să-i dezvăluie caracterul –, el a urcat în bombardier fără niciun ordin și, survolând Tokio, a lansat o bombă în grădinile palatului imperial.

Ar fi putut foarte bine să fie împușcat pentru insubordonare, dar Stalin, încântat de poveste, l-a convocat și l-a numit general la 23 de ani... Devenit comandant de aviație, el a murit puțin după aceea, în timpul războiului.

V.F. Aventura ne reamintește de epoca napoleoniană. La fel ca împăratul, Stalin era flamboaiant. Două figuri – cea a tatălui și a unchiului meu – m-au ajutat enorm pentru a intra în circuit. Mai apoi, cum nu mă potriveam deloc în peisaj, am fost trimis în celălalt capăt al lumii, la Nouakchott, în calitate de ambasador în Mauritania. Chiar dacă perfect izolată de restul lumii, această țară mi-a permis să descopăr Occidentul. Un tărâm între deșert și ocean, care păstra urmele trecerii lui

Saint-Exupéry și, cel mult, două sute de străini care băteau singurele trei străzi asfaltate!

Pentru mine, aceasta era libertatea: în Mauritania l-am cunoscut pe George Vlăduț, diplomat anticomunist de origine română, astăzi în vârstă de 90 de ani, care se numără printre cei mai dragi prieteni ai mei și care va deveni ambasador al Europei. L-am întâlnit, de asemenea, pe François Mitterrand cu mult înainte să devină președinte și am văzut pentru prima dată o doamnă făcând *topless*, nimeni alta decât Danielle Mitterrand. Ne putem imagina un picuț ce putea să însemne o astfel de permisivitate pentru un tânăr sovietic de 22 de ani. În mod normal, n-ar fi trebuit să părăsesc lumea arabă, unde mă aflam din 1972, dar mi s-a oferit șansa de a fi traducătorul unui ministru adjunct al Afacerilor Externe venit în vizită în Mauritania. Acesta se ocupa de relațiile cu țările arabe și, în mod special, de pregătirea negocierilor lui Leonid Brejnev. Știut fiind faptul că acesta din urmă suferea de o surditate severă, am făcut eforturi considerabile pentru a-mi adapta vocea și pentru a-mi perfecționa pronunția, astfel încât acesta m-a auzit și chiar m-a remarcat. M-am trezit la Moscova, la mijlocul anilor 1970, ca interpret personal al lui Brejnev la Kremlin. Într-un anume sens, datorez cariera mea surdității lui Brejnev și buneii mele cunoașteri a limbilor arabă și franceză!

Acești doi ani în serviciul lui Brejnev, care era din ce mai lipsit de vlagă, mi-au permis să-i cunosc anturajul. Am putut astfel să fiu numit în postul de atașat cultural la Paris în 1977. Ce viață! Ieșeam în compania personalităților artistice și ale vieții literare cele mai în vogă, în locurile legendare ale capitalei.

A.A. Ai fost mai apoi însărcinat să-l însoțești pe mareșalul Ogarkov, pe cale să devină ultimul mare comandant al armatei

sovietice. Aceasta ți-a permis să-l însoțești la Tripoli, unde i-ai fost traducător în cursul negocierilor sale cu Gaddafi.

V.F. Era vorba despre negocieri decisive privind acordul militar bilateral ruso-libian, de care serviciile speciale franceze aveau deja cunoștință. În acest context, francezii au presupus că misiunea mea la ambasadă nu era decât o acoperire. Integrarea mea în structurile centrale ale puterii îi lăsa să creadă că eu mă găseam în Franța pentru a rezolva chestiuni sensibile, în mod special negocierile cu lumea arabă și problema terorismului.

A.A. Ar trebui să ne reamintim că la acea vreme președintele francez Valéry Giscard d'Estaing dorea să-l îndepărteze de la putere pe Gaddafi; aproape că reușise acest lucru cu concursul generalului Alain de Marolles*, cel care a comandat pe rând serviciile „Acțiune” și mai apoi „Cercetare” ale SDECE**. Presunerile agenților se întemeiau pe o logică anume, dar aceasta nu ținea cont de faptul că Uniunea Sovietică intra într-o perioadă de decădere în care bunul-plac prima asupra altor lucruri.

V.F. Ceea ce nu știau francezii este că eu eram mult prea apropiat de secretarul general al partidului pentru a putea fi înregimentat în serviciile secrete. Leonid Brejnev era

* Alain de Marolles (1927–2000) – militar de carieră, educat la École spéciale militaire de Saint-Cyr, directorul serviciului Acțiune și al celui de Cercetare din cadrul SDECE (1974–1980), în timpul mandatului lui A. de Marenches (n. tr.).

** Abreviere pentru Service de documentation extérieure et de contre-espionnage, serviciu de informații francez înființat în decembrie 1945, reorganizat în 1982 sub numele Direction générale de la sécurité extérieure (DGSE) (n. tr.).

conducătorul suprem. Din această poziție, el nu putea avea în anturajul său ofițeri KGB care trebuiau să răspundă obligatoriu în fața superiorilor lor. Este o chestiune practică, dar și una deontologică. Singurul care putea avea acces la Brejnev era șeful KGB, Iuri Andropov: niciodată n-ar fi fost permis ca un tânăr locotenent, căpitan sau maior să lucreze la Kremlin și să meargă seara să povestească ce a făcut peste zi la cartierul general de la Lubianka. Dacă așa ar fi stat lucrurile, aura lui Brejnev ar fi pălit. Aveam să fiu tras pe dreapta de către KGB, dar numai după moartea lui Brejnev, în noiembrie 1982. Între timp, navigam între diverse tabere care își împărțeau puterea în Uniunea Sovietică.

A.A. După perioada stalinistă, când toată lumea trebuia să se supună orbește autorității, situația era acum cu mult mai relaxată. Firește, sistemul dictatorial dăinuia, dar era diferit, cu o putere împărțită între mari ștabi având fiecare propria sa clienelă, propria zonă de acțiune – chiar și controlul unui anume minister –, lucru care era decisiv. În plus, totul funcționa pe bază de pile.

Ambasada sovietică la Paris era fabuloasă: era practic cea mai importantă din Occident, Pompidou* acordându-i lui Brejnev dreptul de a construi acest buncăr colosal, foarte bine protejat, înșesat de multiple radare și antene, foarte costisitor însă pentru DST** care ani la rând a închiriat apartamente pe

* Georges Pompidou (1911–1974) – prim-ministru (1962–1968) și președinte al Franței (1969–1974) (n. red.).

** Abreviere pentru Direction de la Surveillance du territoire, un serviciu de informații al Ministerului de Interne francez aflat în subordinea direcției generale a Poliției Naționale, însărcinat cu coordonarea operațiunilor de contraspionaj, precum și cu lupta antiteroristă și

bulevardul Lannes pentru a-l ține sub observație și a-l fotografia. De altfel, piața imobiliară din cartier s-a destins în mod vizibil după dezmembrarea Uniunii Sovietice.

Ar mai trebui spus și că această clădire era cartierul general al altor instrumente de putere care ascultau de Moscova, adăpostind deopotrivă birouri ale KGB-ului care primea ordine de la Andropov, ale diplomației care era în mâinile lui Andrei Gromîko* și ale partidului, cu ambasadorul Stepan Cervonenko, care fusese la Beijing înainte să fie numit la Paris, cel care nu le dăduse chinezilor bomba atomică, devenit omul de încredere al lui Brejnev după ce realizase (fără îndoială împotriva voinței sale) „normalizarea” situației la Praga.

Protejații unora sau ai altora erau deci numeroși, fără să mai vorbim despre sistemele subordonate, cum ar fi chestiunile culturale. În așa fel încât, într-o astfel de organizație, nu exista unitate militară, iar ambasada se prezenta ca un fel de replică la scară redusă a societății sovietice cu contradicțiile sale, cu diferențele sale ideologice, deja puternice, între indivizi.

V.F. Simplul fapt de a-i însoți pe membrii familiei Brejnev mă făcea de neatins. Biroul politic prezent la Paris se înrudea cu o curte ce își avea prinții și prințesele sale. Această poziție pe care am deținut-o a fost foarte importantă în biografia mea, la fel ca francofilia rusă și prestigiul legendar al Parisului.

protecția patrimoniului economic și științific francez. Creat în noiembrie 1944 de către generalul de Gaulle, acest serviciu polițienesc a avut de la început o structură internă și atribuții clar definite, cu scopul de a combate spionajul străin și orice activitate teroristă pe teritoriul francez (n. tr.).

* Andrei Gromîko (1909–1989) – ministrul Afacerilor Externe al URSS (1957–1985) (n. red.).

A.A. Occidentul exercita o fascinație generală, Londra avea însă reputația de a fi tristă și de a vâna diplomați sovietici, America era firește atrăgătoare, dar prea îndepărtată, astfel că Parisul se dovedea capitala ideală pentru rușii cu un pic de cultură. De altfel, cam în această perioadă a apărut un film destul de îndrăzneț pentru Uniunea Sovietică, *Proshu Slova (Cer să vorbesc)*, în care soțul eroinei exclamă: „Tu îți dai seama? La Paris există vreo cinci sute de restaurante cu meniuri diferite...” Era un Eldorado! Chiar și astăzi, 80% dintre ruși consideră Franța drept cea mai bună țară din lume. Această atracție este fixată de multă vreme în credințele populare: birjarii ruși deveniți șoferi de taxi la Paris înainte de 1914 au inventat printre altele formula „turneul marilor duci”, referindu-se la prinții care veneau să se destrăbăleze la Paris unde beau ca sugativele și cheltuiau fără măsură...

V.F. La acea vreme, un organism apropiat de Partidul Comunist Francez (PCF) numit ALAP (Agenția literară și artistică din Paris) gestiona toate turneele sovietice, de la cele ale Circului din Moscova la cele ale teatrului Balșoi. În legătură tocmai cu această structură, am avut șansa de a cunoaște Tout-Paris, societatea mondenă pariziană. Și cum intelighenția franceză era comunistă, aveam intrările mele peste tot, la Chagall, Dali, Aragon... Pentru a ieși, cui se adresau membrii Biroului Politic și cunoștințele lor? Mie!

Aș fi putut fi considerat un propagandist al regimului sovietic, dar chiar nu era cazul. În realitate, ocupam un post unic. Această ambiguitate ținea de faptul că stalinismul care se practica încă se înmuiașe considerabil. El era criticat de mulți ruși care, atât timp cât nu făceau vreo mișcare greșită, nu întâmpinau probleme.

A.A. De unde și vechiul slogan al lui Kádár*, inventat în realitate de Andropov: „Cine nu este inamicul nostru este prietenul nostru!” URSS, încă profund marcată de traumatismul presiunilor, fără să mai punem la socoteală daunele provocate de război, avea nevoie să-și revină, să-și tragă sufletul. Puterea politică era pe deplin conștientă de acest lucru – tocmai în acest sens i-aș aduce un elogiu moderat lui Brejnev – și nu căuta, deci, motive de dispută.

Astfel stând lucrurile, cum perioada era marcată de o efervescență a disidenților, era necesar să-i intimidezi. Andropov a lansat ideea că un bilet de avion doar pentru dus era cea mai bună soluție pentru mulți dintre ei. Este soluția pentru care au optat Soljenițin, el împotriva voinței sale, dar alții cu mai multă ușurință, precum și evreii. Pentru aceștia din urmă a fost începutul unui adevărat exod, dar nimeni nu s-a opus în mod real plecării lor, deși, finalmente, a fost o tragedie pentru țară.

V.F. Da, pentru că acționând astfel, URSS s-a separat de elita sa.

A.A. Este sigur că această perioadă a fost marcată de un totalitarism apatic, foarte lax. Oamenii câtuși de puțin abili cunoșteau codurile, știau cum să le folosească și unde să se plaseze pentru a nu depăși linia. În aceste limite strâmte, se puteau spune și face multe lucruri. Astfel, Mihail Gorbaciov a recunoscut că a citit Soljenițin când încă era un simplu secretar regional la Stavropol, știut fiind faptul că sub Hrușciov lectura lui Pasternak îți provoca mari neplăceri.

* János Kádár (1912–1989) – secretar general al Partidului Socialist al Muncitorilor Unguri (1956–1988).

În paralel, țara a cunoscut o dezvoltare culturală fără precedent. Nnicând cinematograful sovietic nu a fost atât de creativ; de pildă, să-l amintim pe unul dintre cei mai mari cinești din toate timpurile, Andrei Tarkovski, ale cărui filme, chiar dacă cenzurate pe ici pe colo, au fost realizate cu cheltuieli colosale: pentru a te convinge este suficient să revezi, de exemplu, *Andrei Rubliov*. De asemenea, am asistat la înflorirea unei literaturi foarte critice, ca aceea a lui Iuri Trifonov, icoană a intelighenției liberale, și am văzut apărând diverși scriitori, ca Vassili Axionov de exemplu, care abordau destul de deschis problemele, dar care, astăzi, nu mai sunt citați.

V.F. Pe nedrept, pentru că sunt scriitori foarte mari. Poeți ca Voznesenski și Evtușenko au jucat un rol important în destalinizare, ca și Bulat Okudjava, născut în 1924, fiu al unui georgian și al unei armenice, poet strălucit, bard, fapt ce i-a permis să fie cunoscut de marele public. Era supranumit „Brassens sovietic”. Opera sa fiind de un nonconformism total, bineînțeles că niciunul dintre discurile sale nu era de găsit, dar înregistrările pe casetă circulau pe sub mână.

A.A. Discurile sale erau editate și vândute în Franța de casa de discuri Chant du Monde.

V.F. Exact! Aveam la ambasadă un consilier pe probleme de propagandă care, din proprie inițiativă – asta dacă nu cumva a fost un pic influențat de KGB –, trimisese o telegramă la Moscova pentru a-l acuza pe Okudjava de încurajarea rețelei antisovietice la Paris. El ar fi putut ajunge în spatele gratiilor pentru ani buni din acest motiv...